

Druzsín Ferenc

„Bibliámnak és lantomnak élek...”

Kétszáz éve született Tompa Mihály

XIX. század: Petőfi – Arany – Tompa. Együtt emlegette a század e három nevet.

XX. század: pár költemény s egy szállóige: „Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...”

XXI. század: egy-egy emlékező cikkely a 200. évfordulón.

Tompa és Arany. Nevük együtt először a Kisfaludy-Társaság közlönyében, a Magyar Szépirodalmi Szemlében jelent meg 1847. február 7-én; ekkor hozták nyilvánosságra a Társaság „szépműi jutalmára” érkezett pályázat eredményét. Arany *Toldijával* nyertes lett, *Szuhay Máttyás* című művével Tompa Mihályt „a másodrendű mű” szerzőjeként hirdették ki. Ettől fogva azonban együtt haladt a két pálya; térben távol egymástól, az alkotás és a példátlan barátság összekötötte őket.

Születése 200. évfordulóján ez a cikkely metszeteket szeretne felmutatni Tompa Mihály egy-egy meghatározó évtizedéről; a pálya első évei az egyik, a másik a GÓLYA évtizede, az ötvenes évek lírája, az allegória és az elégia korszaka, s végül a természet titkai közt keresgélő költő, a pályavég értékeivel.

Első metszet.

„*Én református pap vagyok ...*” – így mutatta be magát Tompa Mihály Arany Jánosnak első levelében. Pedig akkor, 1847 júniusában legalább annyira ismert költő volt, ha nem ismertebb, mint szalontai társa. Már 1841-ben megjelent egy románca az Athenaeumban (*Mohos váromladékon*), amikor pedig Eperjesen nevelősködött, nemcsak Kerényi Frigyessel barátkozott, megismerkedett Pákh Alberttel és Szemere Miklóssal, akik látogatóban jártak ott, és Petőfi Sándorral, aki felvidéki útja során 1845 áprilisát Eperjesen töltötte. 1846-ban kötet, a *Népregék és mondák* országos ismertségre emelte nevét, és népszerűek voltak „népdalai” is (*Télen nyáron puszta az én lakásom; Békót tettem kesely lovam lábára; Muzsikálnak, hegedülnek; Tó közepén bokor-sás...*). 1847-ben tagja lett a Kisfaludy-Társaságnak és a Tízek Irodalmi Körének. Arany nevét ez idáig *Az elveszett alkotmány* tette ismertté, valamint pár novellakísérlete, elsősorban az *Egy egyszerű beszélyke* 1846-ban az *Életképekben*.¹ Valami mély nyomot nem hagytak ezek a prózai próbálkozások, az *Egy egyszerű beszélykét* leginkább mint Dalos Eszti és Tuba Ferkó történetének „ösképét” emlegetjük.

Népregék és mondák. Sikere jelentős, pár hónap múlva új kiadása vált szükségessé. És a csoda nem három napra szólt; sász Károly évtizedekkel később

¹ 1846. március 28.

is úgy tartotta, „(...) ha többet nem ír és itt bevégzi vala költői pályáját, magok a népregék is fenntartanak nevét, mint olyan költőét, ki a jó úton járva, nemes ízlés, gazdag, néhol csaknem túl gazdag képzelődés és zengzetes nyelv előnyével vívta ki magának az elismerést”.²

Tolnai Lajos mélyebbre nézett: tíz évvel Tompa halála után, 1878-ban kritikusi igényességgel közeledett a költő életművéhez.³ Kritikusan, ahogy a maga írói világában munkálkodott, ám jó szándékúan, ahogy szépiróként a szépirodalmi birtokokon. A Budapesti Szemle azonban mintha mindezt nem hitte volna: közölte ugyan Tolnai tanulmányát, de lábjegyzetben ‘Szerk.’ jelzéssel úgy ajánlotta az olvasónak, mintha voltaképpen nem ajánlaná, mondván, hogy a szerző „Tompának fény- és árnyoldalait nem mindig helyesen emeli ki”. Meglehet: a szókimondó Tolnai elvett itt-ott Tompa érdemeiből, ám a pályakép egészére kitekintő értékelő dolgozat (mely doktori disszertációnak is elfogadtatott!) máig megkerülhetetlen része a Tompa-szakirodalomnak.

„Mit akart Tompa regéivel? – kérdezi Tolnai. – Nem kevesebbet, mint: a fűben, fában, kőben, állatban, napban, holdban, csillagokban – az összes mindenségben létező erők, törvények bölcsességét, fenséges jelenéseit megszemélyesíteni.” A feladat, véli a tanulmányíró, túl nagyoknak bizonyult pályakezdő költő számára.

„Annak, ki embereket ír, emberek közt kell élnie, nem elvonulva a néma hegyek között, nem bezárkózva egy szűk deák cellában, nem meghúzódva tengeni egy falusi preceptorságon vagy legjobb esetben instructorságon; ki szenvedélyeket fest, erkölcsöket rajzol, tévedéseket mutat ki, világokat teremt (mert minden jó elbeszélő ezt teszi a költészet birodalmában), sokat kell élnie, látnia a társadalom minden rétegében. (...)

A mi költőnknek mindebből kevés jutott.

Ez, ami a vizsgáló kezét megfogja, hogy a toll enyhébben, óvatosabban vesse betűit, midőn Tompáról, mint epikusról szól.”

Tolnai kérdéseit talán még határozottabban vetette fel száz évvel később Kovács Kálmán *Az adaptáció egy típusa* című tanulmányában.⁴

Az egyik fontos, ha nem épp a legfontosabb megállapítás, hogy tisztázatlan esztétikai elvek mentén kapcsolódnak ezek a kis történetek még az irodalmi népiességhez is; tisztázatlan továbbá a mondák „származási helye” (feltehetően helyi mondák „helyi színezettel”, ami jócskán növeli népszerűségüket). Az pedig, hogy túlságosan adja magát a történetek végéhez illesztett „moralizmus, olykor kenetesség”, az olvasóban felerősít(het)i ugyan a tanulságot, ám kárára van az esztétikai hatásnak. Azt is felrója Kovács Kálmán, hogy „letörölte vagy csak csökkentette a folklórjegyeket”. Ez igaz, ám tegyük hozzá: a folklórizmus Tompánál kisebb szerepet kapott, mint mások írásaiban ezekben az években. Pontosan azért, mert fölébe nő a „moralitás”. A „direkt” népies hatást csökkenti a strófanélküliség, a gyakran időmértékesbe (jambikusba) váltó verselés; ekkoriban ütemhangsúlyos versekben szólt a népies történetmesélés. Ám Tom-

² Tompa Mihály életrajza, in: *T. M. Költeményei*, I. kötet, Bp., 1872, Kiadja Ráth Mór, XI.

³ Tolnai Lajos, *Tompa Mihály költészete*, Budapesti Szemle, 1878. XXXV. szám

⁴ In: Kovács Kálmán, *Eszméék és irodalom*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.

pán nem szabad számonkérni Petőfi vagy Arany népiességét. Levelében maga igyekszik meghatározni a magáét.⁵

„Hanem szóljunk a nemzeti költészetéről. A zászlónak én is örömet leszek egy közlegénye, s mindazokat, melyeket szépen és okosan fejtegettélt mult leveledben, szívesen aláírom. Azonban, barátom, engem igazság szerint csak félig lehet népköltőnek mondani. Átnéztem például, a mit összesen írtam, sokkal több lenne mind nyelvre mind eszmére tekintve a nem-népies, mint a népies, és látom, hogy ez jövőre is így marad, mert belőlem azon melancholikus gondolatok, melyek sokszor elfoglalják lelkemet, ezután is nem-népiesen fognak kiömölni, s meg lehet, hogy e téren sokkal kevesebbet fogok én adhatni, mint rólam felteszed. Legfőlegb hát Népregéimről lehetne így neveztetnem, de ezt is, ha most írnám, bizony másképen írnám, mert annak nagy része minden inkább, mint népies.”

Érdeklík viszont a „népmesék”, ezekről tanácskozik Arannyal. Miközben felveti a problémát, leírja a maga „népköltészet-filozófiáját”.

„Mit értesz »eredeti népmesék« alatt? Azt-e, hogy compositiója és meséje is a magadé legyen? Vagy csak feldolgozod a néptől hallottakat? Úgy gondolom, az első érted; lehet is ezt, mert ha írunk népdalt, miért ne népmesét? Azonban nekem itt az a gondolatom van: meséltetni magamnak és kidolgozni aztán tisztán népiesen. Igaz, hogy a nép nem venne újat, de más köntösben újonnan venné, és meg lenne még is a hatás; más oldalról azok, kik a néppel érintkezésben nincsenek, azt nem ismerik, – szájízt kapnának költészetéhez, megismernék sajátos gondolkozás-módját, lelkét, örömet, bánatát, szokásait stb., s lenne száz meg száz, ki rokonszenvet érezne iránta és megszeretné. Mert azt hiszem, a népköltészetnek célja kettős: emelni a népet fölfelé, édesgetni a nagyobbakat hozzá lefelé.”

Több fontos dolog tudható meg ezekből az Aranyhoz írt sorokból. Az mindenekelőtt, ami a népmesék gyűjtésével kapcsolatban hamarosan általános kérdés lett: hogyan kell az összegyűjtött kincset továbbadni; a változatok közül melyikre kell (lehet) építeni, milyen nyelven (kinek a nyelvén) íródják a közlésre szánt változat? S hogy ez nemcsak poétikai gond, hanem erkölcsi is, jelzik az elkövetkező évek szakirodalmában olyan nevek, mint Arany János, Arany László, Erdélyi János s mások.

A levélrészlet másik fontos eleme, hogy Tompa megadta a maga népiességének határait. Idézzük e mellé a teória mellé, amely szerint Tompa 'középre' törekszik („a népet fölfelé”, „a nagyobbakat hozzá lefelé”) Petőfiét („Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék (...) Égbe a népet, pokolba a arisztokráciát...”)⁶ és Aranyét („Murányban oly nyelvet akarék megkísérteni, mely az irodalmi s népies nyelv közt mintegy középet tartson, erős legyen, de ne cikornyás; oly nyelvet, mely szélesebb olvasó körrel birhasson, mint csupán a művelt közönség, így akarván egyrészről a költészeti nyelvnek nagyobb népszerűséget szerezni, másrészt a népet egy fokkal magasabb olvasmányhoz szoktatni.”⁷ Ha együtt olvassuk a három „nyilatkozata-

⁵ Beje, 1848. március 2. In: *Arany János levelezése író-barátaival*, I. kötet, Budapest, 1848, Kiadja Ráth Mór, 213.

⁶ Petőfi első levele Arany Jánoshoz: 1847. február 4. In: *Arany J. levelezése...*, I. kötet., 51.

⁷ Arany János, *Önéletrajz*, in: *A. J. hátrahagyott iratai és levelezése*, I. kötet, *Versek*, Budapest, 1888, kiadja: Ráth Mór, XLVII.

tot”; bár lényeges pontokon is van különbség közöttük, együtt kell állniuk a nemzeti költészet zászlaja alatt.

A népiesség-felfogás szálain kissé előreszaladtunk az időben; a pályakép első állomása, egyben Arany és Tompa költői „sorsvonalának” találkozása 1847 elejére esik: napra pontosan február 7-re, amikor a *Magyar Szépirodalmi Szemle*⁸ nyilvánosságra hozta a Kisfaludy-Társaság 'költői beszélyre' kiírt pályázatának eredményét.

„A társaság rendes szépműi jutalmára érkezett tizennégy költői beszélyek közül az öt vizsgáló (Bártfay, Gaál, Garay, Tóth Lőrincz, Vörösmarty) egyértelműleg a IV. számú, „Toldi” című költeményt ajánlotta megkülönböztetéssel jutalmazni, az V. számút pedig »Szuhay Máttyás« mint másod rangút, dicséret mellett nyomtatni. Az ülés örömmel értesült e pályázat szép sikeréről, és méltatása jeléül, vékony pénzbeli erejéhez képest, a 15 arany jutalmat húszra emelte. Felbontatván az illető jeligés levelkét, kitűnt, hogy a koszorúzott mű szerzője Arany János, nagyszalontai jegyző, ki »Az elveszett alkotmány« című víg eposzával a múlt évben is koszorút érdemelt a társaságtól. Mellesleg jelenthetjük, hogy az eposz immár sajtó alatt van s hogy a Toldi is azonnal nyomtatni határozottatott. A másod rangú mű szerzőjének Tompa Mihály, ismeretes derék népköltőnk találtatott.”⁹

A Szemle következő számában (febr. 14.) megismételték a közlemény lényegét, és pár értékelő szóval ki is egészítették. A *Toldi*ról azt írták, hogy az „nem csak a jelen pályairatok közt hasonlíthatatlanul a legbecsesb, hanem a magyar irodalom egyik legszebb disze”. A *Szuhay Máttyás*ról: „Toldi után másodiknak ítélték és szinten egyenlő szavazattal a következő című iratot: »Szuhay Máttyás«, a történet folyton világos menete, rövidsége és vidor tréfás tartalma miatt. Kinyomatása elhatározottatott. Felolvasván a jeligés levelke, szerzőjéül e név mutatkozott: Tompa Mihály.”

E szám végén a következő hír áll:

„Megholt tagjai Vajda Péter és Kis János helyére, ugy szintén az évenként választható egy helyre három új tag választatott. A tisztelt közönség ismerni fogja mind a három nevet, azért is irodalmi érdemeiket nem említem, ezek: Pulszky Ferenc, Szenczy Imre és Tompa Mihály. Ők eléggé áldottak ízléssel és tudománnyal, hogy e társaság díszét emelhessék.”

A megválasztás székfoglalóval járt: Tompa Mihály székfoglalója *A vámosújfalusi jegyző* című „költői beszély” volt.

A „beszély” abból a komikumfajtából való, mint a pályamű; egy kapzsi falusi gazda és szomszédja, a jegyző esete. A jegyző szegény ember: megszállott „érczkutató”, aki, hogy rászedje szomszédját, azt meséli neki, hogy jáspisra lelt, mintát is küldött Bécsbe „a felséges asszonynak”, s most várja a biztos jutalmat. Sikerült a rászedés: ettől fogva Kelemen gazda egyvégtében azt lesi, miben járhat a jegyző kedvében.

Kiderült: a jegyző „jáspisai” közönséges kövek:

„Éhnye! éhnye! s a fejét csóválta a jegyző,

Pedig milyen szép volt a három darab kő!”¹⁰

⁸ „Kiadja a Kisfaludy Társaság. Pesten.”

⁹ Magyar Szépirodalmi Szemle, Pest, 1847. február 7., 6. sz.

¹⁰ Tompa Mihály műveiből a következő kiadás szerint idézek: *T. M. költeményei I–VI.*, Pest, 1872, Kiadja Ráth Mór

Ezenközben, a Magyar Szépirodalmi Szemle hírére, június 14-i keltezéssel elindult az első levél Bejéről Szalontára:

„(...)

Én református pap vagyok; csendes és zajtalan életem folyama; nincs semmi fény, máz és ragyogvány állásomon. (...) Bibliámnak és lantomnak élek (...). Örömmel hallgattam a TOLDI-ról is a hírt, magát még ő Miklósságát nem láttam, mégis igen örülök neki. Barátom! én azt tartom: akárki írja, csak legyen; csak az irodalom emelkedjék! (...) Írj, írj, édes barátom! többet, sokat ilyet, hogy áldjon meg a lant és a nemzet istene! (...)¹¹

Toldi és Szuhay Mátyás. Nincs nyoma, hogy Arany vagy Tompa egymáshoz méricskélte volna a két művet. A tekintélyes bírálóbizottság tárgyilagos és udvarias véleménye érzékeltette a különbséget. A negyvenes évek második felében már tudható: a *János vitéz* páratlan érték, a *Toldi*n kívül semmi nem mérhető hozzá a magyar elbeszélő költészetben. A *Szuhay Mátyás* viszonylagos érték: talán még *Az obsitossal* sem mérközhetne. Viszont számos részletével második helyre soroltatott azon a pályázaton, ahol „(...) a magyar irodalom egyik legszebb dísze” a nyertes.

Szuhay Mátyás. A karcagi képek között találni az érdekesebbeket. Ilyen mindjárt az, ahogy Vas Anna várja szerelmesét, Keszi Pált azon a bizonyos szombat estén, amikor kitűzték, hogy a leány apja tiltása ellenére egybekelnek.

Kardszag városában, – szombat-est volt éppen, –
Már a kilenczet is elverte egy végben;
Anna leányasszony, meg az öreg Kata,
Titkos beszéd közt a padkán fosztogata.

Keszi Pál pedig, miután elvált Szuhay Mátyástól és két másik társától, Karcag felé fordította lovát, s az estharangra meg is érkezett Anna udvarára.

„Galambom édesem! nem hiába vártál!”
És belépett Keszi az Anna szavánál;
A ki sikoltással esett a nyakába,
S csókos ajka tapadt annak ajakába.

„Eljöttem szép Annám! áll-e ígéreted:
Hogy híved a földön mindenhá követed?
Hogy az isten előtt letett esküvéssel
A papnak áldása egyesít ez éjjel?”

Mintha nem egy rászédéses komédia kezdődne ezen a szombat estén, hanem ballada a lányszöktetések gazdag tárházából. Ám a komédiába fordítás szerencsés lépések egymásutánja, melyekből a végén egy anekdota kerek-

¹¹ Arany J. levelezése, I. kötet, 203.

dik ki úgyszólván Voigt Vilmos 'receptje' szerint:¹² „Az anekdota mindennapi történet, de furcsa eseményt dolgoz fel: vagy megnevezteti az embert, vagy valakinek a kinevetésére biztat.” E tekintetben rendben is van minden: Vas Benedeket kineveti a megnevetetett olvasó.

Ám a mű elején, még jóval az anekdota előtt kiderül: az egyszerű „beszély” nagyra van kezdve; úgyszólván eposz elé illő három strófa vezet be:

Beh szomorú idő fordult a magyarra!
Egyik fél erre húz, a másik meg arra (...)

Ez így volt a reformkor évtizedeiben is; éppen azért fordult a magyar irodalom a múlt példáihoz, hogy „A riadó vak mélységet fölverje szavával”, és felidézze a hajdanvolt dicsőséget, „Párducos Árpádot, s hadrontó népe hatalmát (...)”. Tompa is múltidézésel kezd:

Törökkel, tatárral eleget küzködtünk;
De ha egyetértés lakozott közöttünk;
Csak megvoltunk lassan; most egy idő óta,
A csókának szemét vájja ki a csóka.

Még az istenhez fohászkodás sem marad el:

Teremtő szent atyám, fordítsd dolgunk jóra!

Minden megvan, aminek „rendes” eposz előtt meg kell lennie; azonban mennél több az egymásra halmozott kellék, annál biztosabb az olvasó: nem vezetik félre, csak ezek a kellékek nem a *Zalán*hoz vezetnek, hanem a *helység kalapácsához*! S mivel tudjuk, miféle hősei lesznek ennek az „eposznak”, továbbá hogy anekdota következik kisszerű hősök kicsinyes ügyeivel, egykönnyen transzponáljuk „eposzunkat” – paródiába.

Hőseink tehát egy szombat estén (szakrális idő!) Tarcal felé tartottak Szuhay borospincéjébe. Tudjuk: Keszi Pál Karcag felé tért le. Maradtak hárman, s ők hárman az egyik „sereg”: ők a „kurucok”. Vezérük

Szuhay Mátyás volt, vén lován, a tarkán...

Ahol kuruc van, „labanc” is kerül: Vas Benedek és „kilencz szép mákvirág”. Már csak e „vitézekhez” kellett találni méltó hadi eseményt.

Tompa Mihály talált.

A labanc tábor feltörte a kurucok vezérének pincéjét, s ott áztak a borban. Szuhay rájuk rontott, kioltotta a mécses; fejetlen adok-kapok vette kezdetét, ám a kurucok ügyesen kivonták magukat belőle, s hagyták, a labancok döngessék egymást a sötétben. Vas Benedek egy üres hordóba rejtőzött, éppen a kurucok mellé. Ha hallgatózni akart, sikerült: kihallgathatta Szuhayék „cselét”, azt, hogy Keszi Pálra nagy szerencse néz, ha a közeljövőben megházasodik: bárói címet kap, s hozzá még „kilencz falut”. A hír egy csapásra megváltoztatta

¹² Voigt Vilmos, *Kisepikai prózaműfajok*, in: *A magyar folklór*, szerk.: Voigt Vilmos, Osiris Kiadó, 1998.

Vas Benedek viszonyát Keszihez; most már nagyon is kívánatos lett Anna lánya és Keszi Pál házassága. A zürzavarban kiosont a pincéből, meg sem állt hazáig, s mire a fiatalok a paphoz indultak, álruhában, álkocsisként maga állott elő a fogattal.

Nevet az olvasó; nevet Szuhay „szellemes” cselvetésén, és nevet a rászedett Vas Benedeken.

És amikor kiderült a kuruc vezér cselvetése?

Akkor már boldog pár volt Vas Anna és Keszi Pál. Vas Benedek pedig megbékélt. S ha báróság nem is szállott házára, és kilenc falu sem, idővel kapott leánya és veje után egy kis Bencét, aki minden báróságnál s akárhány falunál többet ér.

Mesei vége lett az „eposznak”. Bánta-e bárki?

Azt pedig, hogy nem ilyen „béke” szokta lezárni a kuruc–labanc villongásokat, felülírta a tény: ilyen ötletes és mulattató eposzparódiát, mint Tompáé, nem minden pályázat termelt ebben az évtizedben.

Nem kellett sokáig várni a Társaság újabb pályázati felhívására: 1847. november 20-i határnappal pályadíjat tűztek ki költői beszélyre, melynek *tárgya Szécsi Mária és Murány vára*. Erre a triumvirátus mindegyik tagja, Arany, Petőfi és Tompa is készült, végül azonban egyik sem adott be pályaművet; három szépirodalmi alkotással viszont gazdagodott a magyar irodalom.

Murányvár történelmi „tényei” ismertek voltak, ismerték Gyöngyösi István művét, a *Márssal társalkodó Murányi Vénust*; ezt a több kiadást megért költői alkotást a históriás ének és a széphistória határán, mely először Kassán jelent meg 1664-ben. Gyöngyösi már az első lapon elmondja könyve foglalatját:

„Márssal társalkodó Murányi Vénus. Avagy annak emlékezete: Miképpen a méltóságos Gróf Hadadi Veselényi Ferencz, Magyar-Ország Palatinussa, akkor Füleki Fő-Kapitány, a Tekéntetes, és Nagyságos Gróf Rimai Szécsi Mária Asszonnnyal jövendő-béli házasságokról való titkos végezése által, csudálatos képen meg-vette a híres Murányi Várat.”¹³

A „tények” tehát könyvbe vannak vésve. A kérdés az: mit vár(hat) a reformkor Szécsi Mária és Wesselényi Ferenc történetének újabb feldolgozásától, kiváltképp a páncélos várvédő Szécsi Mária szerelmes asszonnnyá „átöltözésétől-átöltöztetésétől”?

Tompa egy könnyednek látszó elbeszélésbe kezdett (*Szécsi Mária*), a végét (a megoldást) pedig romantikusan túlbonyolította. Várnagya csaknem „elrontotta” a „történelmet”; Mária sorai helyett („Szeretlek! feladom a várat.”) a saját „katonás” üzenetét küldte Ferencnek („Vedd be Murányvárát, s Mária tiéd lesz!”). A helyzetet Mária parancsa mentette meg: „Hamar, hamar fehér zászlót a falakra!” A várnagy átkoz: „Ne is legyen áldás, de átok rajtatok...!” Ám Mária azzal a késsel, amelyikkel Farkas a kötélhágcsót akarta elvágni, leszúrta várnagyát.

Az akadály elhárítva, de Tompa Mihály áldása e frigyre mégis felemás:

¹³ Gyöngyösi Istvánnak költeményes maradványai, melyeket egybe-szedett, és a leg-régibb nyomtatványok és Kéz-írárok szerint, hibáiból ki-mentett Dugonics András királyi oktató. Posonyban és Pesten, Fűskúti Landerer Mihály költségével és bötüivel, 1796.

Ölelték az új párt boldogság karjai,
De teljességéből hiányzott valami;
Olyan volt ez, mint a pohárba tett virág,
Mely szép, mosolyog, de már veszti illatát!

Petőfinél (Szécsi Mária) gyors ütemben peregnek az események: a költő megszokott határozottsága „rendezi” azokat. Az első harmada itt-ott laza szövéssé, ám attól fogva, hogy „Marsból Venus termett”, a tempó megmaradt ugyan, de költői lett az egész, s valóban „Venus” felé tartott. A vége korszerű, reformkorba illő gondolat:

Mert csak szerep, s nem más az asszonyvitéség,
Elhagyom a csata térét, a színpadot (...)
Fölveszlek, szerelem eldobott rózsája,
Asszonyok fegyvere, királyi pálcája.¹⁴

Aranynál (Murány ostroma) lényeges elem a két főhős önelemzése, a lélektanilag motivált döntések. Ami Petőfinél inkább csak „tétel” a női szerepről, Aranynál megtestesült az ige: női lélek lakja Murányvárát, aki leveti páncélját, hogy élje Asszony-szerepét. Bonyolult szerepét. Legelőbb is hölgyeit hívta elő:

Páncéla kapcsait velök megoldatá,
Legszebb kösönnyűit, ékszerét hozatá,
Köntöst válogatott, s öltözék gazdagon.

Ezt követően mint gyönyörű nő: Asszonyként határozott:
Hogy hódítást tegyen mindjárt ...a vérpadon. (Kiemelés: D. F.)
Valóban vérpadra küldi Ferencet, aki katonaként, bátor és szerelmes Férfi-
ként szólítja a bakót:

De a bakó nem vág... bámul meglepetve:
Suhogó selyemben hölgyalak siet be,
Melyben a legtisztább, a legszebb nőiség
Királyilag üli diadalünnepét.

Szenvedély-ragadtan siet a vérpadra,
Megáll a hős előtt és szól kezét adva:
„Vitéz, vedd jobbomat... csudát tesz erényed:
*Pártomat elhagyom, hogy kövessenek férjet.*¹⁵

Szécsi Mária és a reformkor. Tompa Mihály Máriaját megölelte Ferenc, „de teljességéből hiányzott valami”.

Petőfinél „Marsból Venus termett”: Szécsi Mária boldog Asszony.

¹⁴ *Petőfi Sándor költeményei*, Helikon Kiadó, 1985.

¹⁵ *Aranynál költeményei*, Helikon Kiadó, 1983.

Arany már a mottóval kitűzte az alapeszmét:
 „Ó hölgy! az Isten *gyönyörűl*
 Teremte tégedet.”
 (Vörösmarty)

Második metszet: „(...) a GÓLYA tojt nekem elég bajt...”

1. Az ötvenes évek lírája

Petőfi – Arany – Tompa. Petőfit elsodorta a történelem, ám az irodalomban és a nemzet tudatában továbbra is együtt maradt a triumvirátus. Arany és Tompa; mindketten nagy évtizedet kezdtek: Tompa elsősorban a lírában, Arany az epikában is.

1850 elején jelent meg *A gólyához* az akkor már utolsó napjait élő Forradalmi Emléklapokban. A szerkesztő (Szilágyi Sándor) T betűbe „rejtette” a szerző nevét; maga sem hitte, hogy ezzel el is rejtette.

Egy ideig néma maradt a politika, olyannyira, hogy Tompa újra az Emléklapokkal próbálkozott: oda küldte *Pusztán* című, ugyancsak merész hangú költeményét. Elkésett. „Az Emléklapok hetedik füzeté épp akkor koboztatott el s tiltatott be folytatása; a szerkesztő ugyan Magyar Írók Füzetei cím alatt ismét feltámasztotta vállalatát; de eszélyesebbnek tartá nem közölni a Pusztán-t, s a költemény csak kéziratban, névtelenül szállingózott szét az országban. A Petőfi halálát hinni nem akaró közvélemény neki tulajdonítá a ritka erejű költeményt, sőt egy külföldön megjelent anthológiában Petőfi neve alatt is adatott ki.”¹⁶

A GÓLYÁNAK előbb-utóbb mégiscsak meglett a maga sorsa: Kassáról tudatta Arany Jánossal, humoros hangú levélben:

„Édes barátom! (...) Már egy hónapja, hogy ide beidéztettem, azóta hozzám sem szóltak, azt sem mondják, miért vagyok itt? Isten tudja, még meddig fog ez az állapot tartani. Elég az, hogy a GÓLYA tojt nekem elég bajt, és költött kellemetlenségeket (...)

Kassa, 1852. aug. 5.”¹⁷

Talán nem a legszebb, de az egyik legjelentősebb költeménye Tompának *A gólyához*. Voltaképpen „üzenet”; Világos utáni üzenet a magyar helyzetről és a magyarok helyzetéről: amolyan „gólyámnak mondom...”. Értsen belőle a honfitárs (a bujdosók is!), és tudja meg a nagyvilág, amerre a gólya jár: mivé lettünk, hová jutottunk.

A költeménnyel járó meghurcolás, a Világosra következő évtized politikai viszonyai nem kis mértékben járultak hozzá az allegorikus megszólalás általánossá válásához. Pontos Arany László felismerése, kitűnő helyzetképe az ötvenes évek lírájáról:¹⁸

„...Friss emléünkben vannak ama napok, midőn a haza nevét említeni is tilos volt. (...) Friss emléünkben ama költemények, melyek a világtörténelem távoli eseményei vagy életből és a természetből vett allegoriák alá leplezve

¹⁶ Szász Károly, i. m.

¹⁷ Arany János levelezése..., I. kötet, 272.

¹⁸ Arany László, *A magyar politikai költészetéről*, Budapesti Szemle, 1874, 7. sz.

panaszolták a nemzeti fájdalmakat. Caledonia elpusztult népe, a gályarab szenvedései, Jerusalem pusztulása, a bezárt oroszlán, a sebzett vad, a szárnyametszett sólyom, a dermesztő tél, a ködös homályos ősz, a kietlen éjszaka, a szuette tölgy, a hervadó virág, a romokon zöldelő repkény jelképezik a hazát és költészetet, hogy a sajtó-törvények tilalmát elkerülhessék. Különösen gazdag változatossággal folynak ezek Tompa költeményeiben, kinek egész költészetén át mindig egyik legelső gondolata a haza, de érzelmeit annyival inkább lepleznie kell, mert mióta a „Gólya” miatt be volt zárva, folyvást figyelemmel kísérte őt a rendőrség. Ilyen viszonyok közt éber fogékonyság fejlődik írónál és közönségnél az elrejtett czélatok megértésére; a metaphorák és allegoriák gazdag virágzásnak indulnak (...).¹⁹

A *gólyához*. Maga a cím az első pillanatban idillt sugallhatna: a népéletben a tavaszt a költöző madarak, a fecske és a gólya hozza meg; gyermekeknek-felnőtteknek évenként visszatérő ünnepnapjai ezek. A gyerekek mondókával, kiszámolás játékkal várják, színjátékszerű fecskeköszöntővel („Fecskét látok...”), gólyaköszöntővel, tánccal: régmúlt örökségét idézi a dal, szövegében ősidők sámánerői rejlenek:

Gólya, gólya, gilice,
Mitől véres a lábad?
Török gyerek megvágta,
Magyar gyerek gyógyítja
Sípval, *dobb*al
Nádi hegedűvel. (Kiemelés: D. F.)

Mintha Tompa költeményében is ünnepi hangulat fogadná a vendéget:

Megenyhült a lég, vidul a határ,
S te újra itt vagy, jó gólya-madár!

S akár el is kezdődhetnék valamelyik gólya-köszöntő, ám megáll-megdermed a világ játékos kedve. Helyette: „Csak vissza, vissza!” Lehet-e ennél barátságatlanabb a fogadtatás? A ridegségnek oka van, sorjáznak is az indokok, a valóság egymás mellé „vágott” riasztó képei: „az élet megdermedett”; a mező, a gólya kedvelt sétálóhelye – temető; a tó: vértó; a torony, a máskor biztos pont egy kis körülnézésre: tüzes üszök...

S ha hallgatnak a jóakarató figyelmeztetésre, és visszafordulnak „dél sziget-je” felé, vigyék hírül a bujdosóknak, „*hogyan pusztulunk, veszünk*”, és kiáltsák rájuk a fájdalmas mondatot: „*Mint oldott kéve, széthull nemzetünk!*”

Továbbá:

Beszéld el ah...! hogy... gyalázat reánk!
Nem elég, hogy mint tölgy kivágatánk:
A kidült fában órló szű lakik...
A honfi honfira vádaskodik.

¹⁹ Uo.

A legnagyobb vétkek egyike azonban maradjon magunknak:

Testvért testvér, apát fiú elad.

Ennek a költeménynek a „tétélei” minden bajt eltaláltak és mindenkit megtaláltak; ezekben érintett volt honfi, apa és testvér. Nem csodálkozhatott Tompa Mihály, hogy a költemény letartóztatással és Kassával fizetett. Inkább azon, hogy nem többel.

Telibe talált mindenkit, aki megérdemelte, Tolnai Lajos máig elhallgatott regénye, *A báróné ténsasszony* is, amelynek történései ugyancsak az önkényuralom évtizedében játszódnak. Nagy-kakasdon, a regény kisvárosában is „*honfi honfira vádaskodik*”; az elnyomó adminisztráció emberei, élükön a fogorvos Schwindler Gusztávval, sajátos kottából vezényelték a magyarok derekának megtörését. Schwindler

„Szedte az embereket innen is, onnan is, mindennap egy csomó éles, bús-magyar fogat vitt haza a belső zsebeiben; azokat kifúrta, cérnára fűzte, megszámozta, megdátumozta és ellátta a birtokosainak nevével. Igen is.

Voltak professzori fogak, az öreg igazgató foga, a historiae professzor foga, a számtantanárnak, az ifjú Kakuk Péternek a foga, volt a gimnáziumban egy költő, aki nemcsak a két szép metszőfogát adta, de igen szép verseket is írt az új korszak embereiről és embereire. (...)

A legelőkelőbb urak, családok vetekedve ajánlották fel növekvő szép fiaikat az idegen urak mellé gyakornoknak, írnoknak. Menjenek; akkor menjen a leány, ha kéri. Szokják a fiú. Hám ide, hám oda, minden hám egyforma. A kenyér akárhol sült: csak egyszer jó, egészséges legyen.”²⁰

Tompa egykor népszerű (és jelentős) allegóriái ma már kevéssé ismertek; egyik-másik vázlatos felidézése szinte kötelező a végleges felejtés ellen.

1850 elejéről (!) való *Az aratás*.

Úgy kezdődik, mintha „alkalmi vers” íródna kalendáriumba, kedélyeskedő számadásként:

Sokat vártunk ettől az évtől,
Az időjósoknak híven.
Mondták tavaly, hogy aki éri,
Dús aratást ér az idén.

Dalszerű, könnyed sorok, miniatűr képek következnek a „tárgyi néprajz” kelléktárából: a jó termés ígéretére „a sarlót, kaszát előkerestük”, „a csépet is mind sorra néztük”, „a szórólapatot” is, és „vártuk a gazdag aratást”. (A kézközelbe helyezett tárgyakról nem nehéz megállapítani: nemcsak mezei aratásra alkalmasak!)

Nem vált be a jóslat a nyári gazdag aratást illetően, mégsem veszett el minden! A 13. strófában egy új remény lépett a helyére: csupán elnapolódott, éspedig az őszre, a szüret, az átváltozás idejére! Ilyen tárgyra-színre pontos (és fenyegető) „forgatókönyvet” senki más nem jövendölt a magyar lírában az aratási ígéret beváltására. 1850-ben!

²⁰ Tolnai Lajos, *A báróné ténsasszony*, Magyar Regényírók Képes Kiadása, szerk.: Mikszáth Kálmán, Bp., Franklin-Társulat, 1905. Ez a regény mindmáig egyetlen kiadása.

Sajtóba jó a sárga furmint
S az érett fekete gohér,
Gerézdiből szűrünk vörös bort,
Olyan vöröset, mint a vér.

Újra csak azt kell mondanunk: az ötvenes évek legelején még nem szedte össze magát a hatalom; ez a költemény, ám csupán ez az egyetlen strófa Kaszát „ér” bármilyen elnyomó hatalom idején!

A *madár, fiaihoz*, a költő talán legismertebb allegóriája, 1852 elejéről való. Egységes, egyszerű képeiben anyjuk, az énekszóra tanító szólítja meg „Száz ágon, hallgató ajakkal” csüggedten ülő fiókáit. Tudja: örömteli dalra most aligha futja, ám dalolni kell: „Legyen a dal fájdalmas, merengő, / Fiaim, csak énekeljetek!”

A madarak katasztrófája – „emberszabású”:

Nagy vihar volt. Feldúlt berkeinken
Enyhe árnyas rejtek nem fogad.

„Emberszabású” a túlélés receptje is: itt kell élniük, itt kell énekelniük:

Más berekben másképp szól az ének,
Ott nem értik a ti nyelvetek.

Ezekből a sorokból intelem lett.

Más a befejezés is, mint *A golyáhozá*: nem egy szállóigébe rejtett üzenet; az erős metszetekkel (is) hangsúlyozott ütemhangsúlyos sorok megszólítottjai ugyan a madarak, a „fiókák”, a valódi címzettek azonban az emberek:

A bokorban itt az ősi fészek,
Mely növelte könnyü szárnyatok;
Meggihenni most is abba tértek,
Bár a fellegek közt járjatok!
S most, hogy a szél összevissza tépte:
Ugy tennétek, mint az emberek?
Itt hagynátok, idegent cserélve...?
– Fiaim, csak énekeljetek!

Folytathatnánk a sort a hatvanas évek elején keletkezett allegorikus költeményekkel (*Ikarusz, Új Simeon, Sámson, Sírboltban, Pusztuló erdő, A tűz...*); bárkit meggyőznek, hogy Arany János méltatására rászolgált az allegóriák költője (*T. M. költeményei*, in: A. J. hátrahagyott prózai dolgozatai, Bp., 1889, Ráth Mór, 290–296.):

„(...) ma nincs költőnk, ki annyira (...) képekben gondolkoznék, mint Tompa. Nála a gondolat azonnal jelvi, vagy allegorikai kifejezést nyer; a kettő egyszerre születik. Eredeti hajlam ez nála eleitől fogva; egyszersmind a viszonyok által parancsolt *kényszerűség*. Amaz *érzelmet*, mely álarcz alatt kénytelen bújkalni, de melyet a négy folyó és három halom vidékén minden ember a

legsűrűbb fátyol alól is megismer, senki sem képes oly finom, oly változatos allegorikai mezben élénk állítani, mint Tompa. (...)”

Tolnai is elismeréssel írt róluk; azt írta, hogy egyszerűen igaz és mélyen szívből vett versek ezek „oly nyelven és oly hangon, hogy költőjüket hamar ki-és magasra emelik”.

Valóban magasra: egyenesen Arany legszebb allegóriáinak sorába. Ott kell őket számontartani, ahol az *Ősszel*, a *Ráchel* van. Vagy talán a legbeszédesebb, már-már allegória is, nem is, a *Kertben*; ez az archetípusból (Kertész) és annak mai „változatából” alkotott kettős kép.

Kertészkedem mélán, nyugottan,
Gyümölcsfáim közt bíbelek;

Kétféle a kert és benne a kertész: az első sorokban, ahogy az archetípusnak a mítoszi idők óta, idilli a díszlete: „(...) a tiszta kék magasból / Egyes daruszó tévelyeg; / (...) a kert gyepűin által / Egy gerlicze bugása hat...” Csak a versszak utolsó sorában válik minden zajlásszerűen profánná: a szomszédban „(...) ifjú nő szemfödél alatt”.

Ettől kezdve azonban már minden e világi: a szegény szomszéd halottját „kevés ember jó látogatni”; koporsót maga a bánatos férj farag; halottsiratás helyett csak „siránkozás” hallik, a kisedd árvái.

Valamivel túl a költemény felén megismétlődik a verset kezdő sor: „Kertészkedem mélán, nyugottan”, és poétikai szerepének megfelelően lezár, egyúttal új tartalmak felé nyit. Az új valóság-elemek azonban már nem a tárgyi környezet közvetíti a kertésznek; belőle magából, a valóság lényegi rétegeibe látó kertészből vetülnek ki monológ formájában a történelmi időben létező világ láttán. A gondolatritmus jelzi a változást, s a békés bíbelődés helyén ez áll: „A fák sebeit kötözöm.” Utána pedig, amit lát: „közönyös világról” szól a monológ, amelyben „Nagy részvétel, ha némelyikünk / Az ismerőst megismer”. (Értsd: meg meri ismerni!)

Ez már a jelen: a megroppant gerincű világ; a kert elíziumi idillje helyett az élővilág természeti törvénye a „rendező”:

Közönyös a világ... az ember
Önző, falékony húsdarab,
Miképp a hernyó, telhetetlen,
Mindig előre mász s harap...

(Arany költeményében a halott mellől hiányoznak a 'hivatásos' siratók és virrasztók. Vajda János az évtized második felében azonban még mindig virraszt, ám egyre fogyó számú társakkal, akik még hiszik, hogy '48/49 szellemét érdemes virrasztani:

A holt szeme félig nyitva;
Hátha meg nem volna halva,
S lehetne még valami... /A virrasztók, 1857²¹

²¹ Az idézet a következő kiadásból való: Vajda János Ö. m., I. kötet: *Kisebb költemények 1844–1860*, Akadémiai K., 1969, szerk.: Barta János, 188.

A költemény „karrierjét” egy sajtóhír segítette: a Szépirodalmi Közlöny 1857. április 1-jei száma jelentette, hogy „a múlt év októberétől a jelen év márciusáig” a lapban megjelent „legjobb költemény írójának” odaítélt húsz aranyat szótöbbséggel Vajda János nyerte el *A virrasztókkal*, „mert szerencsésen eltalált elégiai allegoria, mely kedélyünk legmélyebb érzéseit érzékíti meg”.²² A hírből az is megtudható, hogy 1857-ben már nyilvánosan ki lehetett mondani, amiért fél évtizeddel korábban Kassa járt!

Ez a néhány allegorikus „nagyvers” azt sugallja: az ötvenes években Tompa Mihály szinte több okkal sorolható a nagy triászhoz, mint Világos előtt. Sőt: az új nemzedék „virrasztóival” is egy sorban áll. És bár nem a legfontosabb értékmérő, hogy közvetlenül Világos után, vagy évekkel később szólalt meg egy költemény, el sem hanyagolható: Tompa Mihály úgyszólván a katasztrófa utáni „harmadnapon” jövendölte, hogy *„Sajtóba ő a sárga furmint / S az érett fekete gohér...”*.

2. *„Szent természet”*. Nem esett messze az elégikus-allegorikus költeményektől a ‘szent természet’ szépségeit bejáró, titkait kutató Tompa-líra. Ezek esztétikai építményéről, bensőségértékük gazdagságáról Horváth János írt alapos elemzést. Egyebek között ezt írta:

„Legállandóbb érzelmi sajátja valami mélaság, mely érzelmességre hajlik ugyan, de nem férfiatlanul (...). Természet és emberi élet csendesebb táján érzi jól magát, hol az érzés élvezetében semmi sem zavarja; tárgy kell neki, mely kedélyében érezhető színváltozást eredményez (...) akár *szelíd fájdalomban*, akár *szelíd boldogságban* (...).”²³

Ez a „szelíd fájdalom” és „szelíd boldogság” tölti be Tompa legszebb „természetverseit”, köztük az *Őszi tájnak...* képeit. „Megvan benne a hangulat fájdalmat és kedvességet egyesítő jellege: *Őszi tájnak hervadása! / Őszi napfény ragyogása! / Hervadásból, fényből támad / Lelkemben a kedves bánat.*”²⁴

Persze jóval több ez a költemény hangulatok szöttezésénél. Látszólag, s ez költői „fogás”, csupán egy lombot hullató őszi nap „tájverse”, amely a „Lemegy a nap nem sokára” sorral s három ponttal a végén el is múlik. Ám nem ez a vége, hanem egy felkiáltás; mintha ekkor támadt volna a felismerés, még inkább a rádöbbenés: ez itt a „Haldoklásnak szent országa!”. Az Ősz pedig szakrális idő, de nem az alkony-éjszaka ciklusban, hanem – ahogy a *Toldi estéjében* – az ősztél „szakaszhatárok” között. És Horváth János tételezése szerint folytatódik „a hangulatok fájdalmat és kedvességet egyesítő vegyes jellege” is az utolsó sorig; ám ott a sorsfordító „természetihalál” nem „végharcz”: a természetben „a végharcz” éppúgy ismeretlen (és ez a vigasztaló szépség egyik eleme), mint az emberi lélekben: a költő és a pap együtt sugallja, hogy van folytatás a halál után.

A fák lombja csedesen hull...
Nem küzdéstül, fájdalomtul;
Itt a végharcz ismeretlen,
Lehet-e meghalni szebben?!

²² Uo. 487.

²³ Horváth János, *Az újabb ízlés egyéni változatai: Tompa*, in: *Tanulmányok*, Akadémiai K., 1956, 354.

²⁴ Uo. 356.

Tompa elégikus-allegorikus költeményeinek egyik különös és különösen szép hajtása a *Virágregék* (1854). A virágról virágra járó szépséggyűjtés könyve *Előhangjában* lírai vallomás olvasható. Így kezdődik:

Szent természet! dajkálkodó anyám,
Szeretlek én kimondhatatlanul!
Gyönyör s megnyugvás lelke száll reám,
Lombod, virágod ha sarjad, ha hull.
Tanulni menvén hozzád: megjövök
Édes kincsekkel, mint a ferge méh,
Mégkönnyebbülök karjaid között,
Ha szívem bú, szemem köny terhelé.²⁵

Nem „tiltott nemzeti fájdalokat” rejtene képeikbe a regék, sem pedig „a szelíd fájdalom” vagy a „szelíd boldogság” létkérdéseit; amolyan időnap előtti „őszikék” ezek: „Csak gémberegett ujját melegíti” velük, mint Arany tamburás muzsikása. És intelmek – egy-egy virág szavával (‘virágbölcsességével’), gyengéd simítások megbillent értékek eligazítására.

Arra például, hogy tudja meg a büszke, rátarti „ne nyulj hozzám”-virág (s példájából az egész virágoskert-világ!), hogy a színpompa nem minden: a nappali világosság óráira szól, az éjszaka beálltával vége a színeknek. A keretszlánka „a csendes éjben” menyasszonyi csokrába válogat.

Elfedett az éj, virágaim!
Mégis tudlak, mégis látlak:
Felém búsan hajladoztok
Liliomok, rózsaaágak!
És az édes bűvös illat,
Mely bucsúkép rám lehel:
Jáczint, szegfű, s rezedák, hú
Kelyhetekből terjed el. (*Virágregé*)

Hallotta a kis leány szavát a kevély ‘ne nyulj hozzám’; „szégyen- és haragtól” dúltan vette tudomásul, hogy „Rózsa-, liljom- s rezedából / Köt a mátká koszorút!”

A regét lezáró négysoros intelem pedig ezt üzeni a kert oktalan kevélykedőjének:

Fejed mályva s rezedának
A földig meghajthatod!
Mert mit ér a dús szín rajtad,
Ha hiányzik illatod!

És ha ma, 150 évvel később olvassuk (olvassuk?) a kötet regéit, örömmel látjuk: Tompa Mihály egy kertre valót valóban megmentett százada szép virá-

²⁵ Tompa Mihály, *Virágregék*, Budapest, Franklin-Társulat, 1883, 3. kiadás.

gaiból. A könyvben 34 a színes rege – 34 színes-illatos virágról: a közismer-
tektől (*Az ibolya álmái; Szarkaláb; Hajnalka; A szegfű; Vadrózsa...*) a kevésbé
ismertekig (*Kék iringó; Kolokán; Égő szerelem; Délíke; Halálfa...*). Talán csak
Gárdonyi Géza *Az én falum* rajzaiban; ő hajolt ilyen közel és ilyen szeretettel
rétek-mezők-patakpártok, kertek-kiskertek virágvilágához.

A lelkek kertésze, a pap szólítja meg költői szóval a megnyugvásra s a lélek
épülésére vágyó olvasót az *Olajág*-kötetben (1867),²⁶ amely elmélkedéseket,
fohászokat, imákat nyújt át „hölgyek számára”. Az ajánlás: Nőmnek.

Mind hallád már tőlem, mit itt találsz:
A szent házban, – az is mily rég vala! –
S együtt olvasók a Bibliát,
Hol csergedez a lélek itala. –
Hallád: réten, ligetben, halmokon,
Mikor virág s halvány lomb nyult felénk (...)

Pap írja, de mint Pázmány *Keresztény imádságos könyve*;²⁷ nemcsak túl-
világi reményekért esedező hangon szól: a hétköznapi örömeihez-bajaihoz
is keres szavakat, s ha elmélkedések és intelmek kerülnek sorra, azok is az
értelmes élethez keresnek kapcsolatot. Tompa szándéka szerint „olvasmányok”
ezek, egyszerű és műveltebb nőké egyaránt.

„Ha a könyvek könyvét, a Bibliát, eme minden keresztény ház kincsét, min-
den művelt nő könyves asztalának méltó ékességét kezembe veszem s olvas-
gatom: dús és változatos tartalma csudálkozásra ragad. Egy ősnép küzdelmes
történetét, hősök csatáit, ihletett látnokok jóslata- s ábrándjait, koronát viselő
dalnokok s bölcsek lantverését, s a keleti költészet ragyogó pompájú képeit
találom. (...) Az élet vize csergedezik itt.”

Megannyi ima részletei erősítik, hogy valóban olvasmányoknak szánja a könyv
„novelláit”. Az egyiknek például a címe *A szabadban*. A természetben élő, vele
lélegző Tompa Mihály számára természetes, hogy a természet szentély; helye
és alkalmá a lélek kitérültségének, megnyilatkozásának és megtisztulásának.
A szabadban elmondandó (elolvasandó) ima így kezdődik:

„Mint ki hosszas fogságából szabadulván, alig tud eltelni a szabadság édes-
ségével: könnyültnek s boldognak érzem magamat, midőn a kedvetlen falakat
elhagyva, a természet nyílt ölében, a szabadban mulathatok. Merre nézzek s hol
állapodjam meg? A mosolygó jelenetek csábító váltakozással ragadják minden
percben más-más felé figyelmemet, s ez édesen ingerlő tétovában úgy van lel-
kem, mint a nyájas szellőtől megrengetett tó, mely tört, ingó vonások helyett,
csak később fogja fel s adja vissza híven és telességben az ég, föld s a kies táj
képét. (...) A földre boruló s az öntött tükörhöz hasonló ég, a rajta csudás kép-
letekben alakuló s szétfoszló fellegekkel; a láthatár szélén őrt álló hegyek havas
tetői, a setéztöld halmok, a tér melyen ezüstcsíkok gyanánt csillogó patakok
folynak át (...): bámulatra ragadnak, gyönyörűségbe ringatnak. (...)”

²⁶ *Olajág. Elmélkedések, fohászok, imák. Hölgyek számára olvasó- és imakönyvül.* Írta Tompa
Mihály, Pest, 1867, kiadja Heckenast Gusztáv

²⁷ Pázmány Péter, *Keresztény imádságos könyv*, Pest, 1869, Szent István Társulat, 17. kiadás

Íme az ima – Tompa Mihály felfogása szerint.

„Olvasmányok” ezek mindennapok érthető szavaiból alkotott nyelvét épp csak annyival emelte meg, hogy az olvasó érezze: az egyszerű szép is lehet magasztos!

Befejezésként a 200. évfordulón Tolnai Lajost idézem, aki tanulmányában szép szavakkal ajánlotta Tompa Mihályt, az alkotót és az embert kortársai és az utókor figyelmébe. Írtak Tompáról irodalomtörténészek könyvet, könyvfejezetet, alaposabbat, mint Tolnai, mégis: ő kortársként vette számba Tompa költői és emberi értékeit, és mint illetékesét, véleményét érdemes felidézni s átmenteni az ilyen ünnepszámba menő alkalmakkor.

„Tompa ábrándoknak, hiú vágyaknak nem élt, szereplő törekvések oly elbódult korban, midőn sok író miniszter vagy legalább miniszteri tanácsos szeretett volna lenni – nem bántották. Megmaradt falujában hegyei, kedves halmi között; végig barátja volt az erdő, a rét, a folyam (...) A hazán lankadatlan reménnyel, hittel csüngött: mert az eseményeket a történelem szemeivel nézte s nem a ki nem elégített hiúságnak bosszúvágyával, – mint társai közül annyian. Elérhetetlen kívánsága nem volt semmi: gazdag, tiszta kedélyében mindent megtalált. Erős, merész fordulatokat élete nem mutat föl: harczokat nem vívott, sebeket nem adott, csak vett – (...). Barátokat nem keresett, de a régiektől nem szakadt el. (...)

Mint a görög szobrokat nem szokták fölékesíteni semmi külső aggatmányokkal, mert azok magok beszélnek magokért: így tettem Tompával.

Íme az ember!”²⁸

---

²⁸ Tolnai Lajos, i. m., 81–82.